

Een uitgave van het
Cultuurhistorisch Centrum Oldambt

KUNST EN CULTUUR

- Winschoter Courant: eigzinnig en brutaal | Hennie Lemein
- Het Carré van het Noorden | Hennie Lemein
- Albert Waalkens (1920-2007) | Maarten Bunt
- Derk Sibolt Hovinga, dichter van het Oldambt | Jan Groenbroek
- Eigen budget start van popscene | Hennie Lemein

Winschoter Courant: eigenzinnig en brutaal

In 1870 zien de uitgevers Van der Veen en Van Eerde brood in het laten verschijnen van een krant: het Advertentieblad voor Winschoten, 't Oldambt en Westerwolde. Nieuw is dat op de voorpagina van de krant een feuilleton wordt geplaatst en (nieuws-) berichten zijn opgenomen. De krant is meteen een stevige concurrent voor de al sinds 1857 bestaande Winschoter Courant, uitgegeven door drukkerij E. Verwer.

Het gevaar voor verwarring is de reden dat Jan Dirk van der Veen het Advertentieblad enkele jaren de Kleine Courant noemt, in de volksmond Lutje Winschoter. Later maakt hij er *gewoon* de Winschoter Courant (uit 1870) van. Verwer reageert en plakt het woordje Nieuwe voor zijn eigen uitgave.

Drie generaties lang leidt een Van der Veen de Winschoter Courant. In 1919 verhuist de drukkerij van de Gerlofsgang naar het hoekpand Vissersdijk-Liefkensstraat, tot dan domicilie van stalhouderij Nieboer en notaris Fontein. Vanaf 1946 verschijnt de krant dagelijks en dat levert al snel zo'n 22.000 abonnees op. De uitgesproken nationaal-socialistisch gezinde Nieuwe Winschoter verdwijnt van het toneel. In 1956 neemt Roel de Graaf de drukkerij over. Met hem verandert de structuur van

▲ De Winschoter in de jaren dertig

de krant. Hij gunt de redactie ruimte voor eigen beslissingen en beseft dat de band met de lezers essentieel is.

In 1968 haalt de Winschoter Courant het landelijk nieuws door als eerste dagblad over te stappen op het offset-rotatiesysteem. Bovendien kent het systeem andere voordelen: de fotodruk is scherper. De Winschoter Courant drukt dan ook als eerste krant een kleurenfoto af: in juli 1969 de landing van de eerste mens op de maan. Een nieuwe garde journalisten dient zich aan om verslag te doen van de toenemende sociale onrust in de samenleving. De Winschoter Courant wordt vooral de strijd-bare woordvoerder en belangenbehartiger van de inwoners en stelt zich kritisch op tegenover de

autoriteiten. De toon en vorm slaan aan. Eigenzinnig, brutaal, linksig, dwars, betrokken en journalistiek vernieuwend zijn etiketten die op *die kleine krant uit Oost-Groningen* worden geplakt. De reputatie is tot in politiek Den Haag bekend. De Winschoter ligt zichtbaar op de leestafels van de politici.

Onvrede over bedrijfssluitingen leidt een roerige periode in. De journalisten van de Winschoter Courant doen verslag van de onrust. Niet van achter het bureau, maar ze gaan er op af; in die jaren een vorm van vooruitstrevende journalistiek. Aan de fabriekspoort valt het nieuws te halen, maar ook langs de lijn op het (amateur)voetbalveld. Helaas, in 1979 blijkt de Winschoter Courant financieel niet langer op eigen benen te kunnen staan. Het bedrijf

▲ *Het gebouw van de Winschoter*

zit ingeklemd tussen Hazewinkel Pers (uitgever van concurrent Nieuwsblad van het Noorden) en Wegeners Couranten Concern, dat in 1974 en 1975 de aandelen van de Drents Groningse Pers (DGP) overneemt. In 1979 wordt Wegener de nieuwe eigenaar. In 1992 wordt de Winschoter Courant eerst ochtendblad en de naam gewijzigd in Groninger Dagblad. Twee jaar later verkoopt Wegener de

kranten aan concurrent Hazewinkel; op 1 januari 1995 is het zover. Aanvankelijk blijven Groninger Dagblad en Nieuwsblad een eigen koers varen, op 2 april 2002 gaan beide kranten op in het nieuwe Dagblad van het Noorden. Wat rest is de herinnering aan een eigenwijs *lutje* krantje in een gebied waar ooit de noodklok luidde en stakingen het dagelijkse (kranten)nieuws kleurden.

▼ *Johan Poppenprijs*

Johan Poppenprijs. Journalist en schrijver Johan Wilhelm Poppen (1934-1991) was zo veelzijdig dat hij alle onderdelen van de dagbladjournalistiek beheerste. Niet alleen de krant profiteerde van zijn gouden penntje. Poppen componeerde de teksten voor de films van het Winschoter Stadsjournaal, maar ook tal van verenigingen deden dankbaar een beroep op de creatieve woordkunstenaar. Poppen overleed in september 1991; hij werd slechts 57 jaar. Ter ere van hem werd sindsdien jaarlijks de Johan Poppenprijs uitgereikt, bestemd voor een ingezetene die zich dienstbaar heeft gemaakt aan de Winschoter samenleving. In 2009 kreeg het team van het Winschoter Stadsjournaal als laatste die prestigieuze onderscheiding.

Het Carré van het Noorden

Dommering. Alleen de naam al is voldoende om de roemruchte geschiedenis van de schouwburg, hotel-restaurant en bioscoop in het hart van Winschoten te beschrijven. Dommering is een begrip in heel Nederland. Artiesten van naam en faam uit binnen- en buitenland komen er graag, de dansavonden zijn vermaard en de Blauwe Zaal is het podium voor gerenommeerde muziekbands. Dommering is

befaamd en wordt zelfs *het Carré van het Noorden* genoemd. In 1967 brandt de schouwburgzaal af, vier jaar later gaan ook hotel en danszaal in vlammen op.

De historie van Dommering begint al in de Franse tijd, wanneer ene Friderich Heinrich Wissemann de neringrijke herberg *Het Steenen Logement* aan het

Trekdiep koopt. De naam Wisseman blijft tot na de Tweede Wereldoorlog aan het etablissement verbonden. Ooit was het *logement* een aanlegplaats voor trekschuiten, die vanaf de Binnen Venne naar de in 1930 gedempte Oosterhaven konden varen.

In 1866 komt het hotel in handen van de familie Dommering, die in 1899 besluit in de tuinen achter het pand een toneelzaal te bouwen. Het zou het begin zijn van het fenomenale uitgaanscentrum met een schouwburgzaal die plaats bood aan liefst 900 bezoekers. De bioscoop, dancing en het restaurant vervolmaken het complex. Eigenaar Berend Dommering is ambitieus en ziet volop kansen. 's Winters creëert hij een schaatsbaan in de tuin, in de zomermaanden worden concerten gegeven en vinden zelfs een concours hippique en Winthiltentoonstelling plaats. Ook sociëteit De Harmonie trekt in het hotel in.

Het is aan de Canadese bevrijders te danken dat de naam Wisseman wordt gewijzigd in Dommering. Zij vinden die Duits klinkende naam Wisseman maar wat vreemd, terwijl de eigenaar Dommering heet. Dommering (vanaf 1954 is neef Bé eigenaar) slaagt er in zijn etablissement uit te bouwen tot een toonaangevend cultureel centrum, zowel op het gebied

▲ De grote zaal

Orkest Concertgebouw komt per dieseltrein.

In november 1949 kwam het complete Concertgebouw-orkest naar Dommering. Voor die verre reis was een speciale trein gecharterd die de orkestleden en dirigent Eduard van Beinum vanuit Amsterdam vervoerde. Toen het gezelschap op het station in Winschoten arriveerde, stonden honderden nieuwsgierigen samengepakt op het stationsplein. Dirigent Van Beinum was verrukt en sprak de eerste de beste Winschoter aan: *We wisten dat Winschoten een culturele stad was, maar zo'n enorme belangstelling hadden we niet verwacht.* Hij kreeg een nuchter Gronings antwoord: *Dat kan wel zijn meneer, maar wij hebben hier nog nooit zo'n dieseltrein gezien.*

van film, toneel, revue en concerten. De beroemdste artiesten staan op het toneel van de vaak uitpuilende schouwburg.

De grote sterren van het toneel Louis en Lilly Bouwmeester, Johan Buziau, Ko van Dijk, Henriëtte Davids, Ank van der Moer, Guus Hermes, Han Bentz van den Berg, Mary Dresselhuys, Albert van Dalsum schitteren, evenals Willy Walden en Piet Muijselaar met hun Snip & Snap Revue. Spraakmakende artiesten als Toon Hermans, Paul van Vliet, André van

◀ Bé Dommering

Duin, Wim Kan, Wim Sonneveld, de Skymasters, The Ramblers, de Kilima Hawaiians en Seth Gaaikema spreken vol lof over Dommering.

De jaren vijftig zijn vette jaren voor Dommering. De schouwburg is een begrip, de bioscoop telkens uitverkocht. De opkomst van de beat- en rockmuziek trekt artiesten als Dave Berry, Alan Price en David Garrick, evenals Nederlandse topbands naar Winschoten. In de late jaren zestig sijpelen berichten naar buiten over een mogelijk einde van het *instituut* Dommering. De accommodatie dient drastisch te worden gemoderniseerd, maar die aanpak vergt een forse investering. Dommering is niet langer exploitabel voor een particuliere ondernemer.

De discussie wordt verplaatst naar de politieke arena, maar daaraan komt een even abrupt als onverwacht einde, als in de zomer van 1967 een

felle brand de schouwburgzaal volledig verwoest. In het deel dat bespaard blijft, wordt een dancing en discotheek gestart, maar een volgende brand in 1971 legt het resterende deel plat. Het is over en uit met het nog altijd geroemde Dommering.

▲ Popconcert in Dommering

Albert Waalkens (1920-2007)

Albert Waalkens uit Finsterwolde was een opvallend fenomeen in de wereld van de beeldende kunst in de tweede helft van de 20^e eeuw. Niet in de laatste plaats omdat hij als boer eigentijdse avantgardistische kunst exposeerde in een opgelapte koeienstal. Maar bovenal omdat hij een neus had voor jonge talenten met grote potentie. En omdat hij naast exposities baanbrekende evenementen organiseerde. Ruim veertig jaar, vanaf 1962, heeft die wonderlijke *boer Waalkens met zijn kunststal* een niet-aflatende stroom van kunstenaars, kunstliefhebbers en journalisten uit binnen- en buitenland

▲ *Albert Waalkens en zijn vrouw in 1965*

naar Finsterwolde getrokken. Legendarisch waren de feestelijke openingen in de jaren zestig, die stevast tot in de late uurtjes duurden en opgeluisterd werden door de soep van Waalkens vrouw Frederika Mellema.

Waalkens heeft zich in zijn keuze van kunstenaars altijd laten adviseren. In de jaren zestig klonken met name de opvattingen van kunstenaar Karl Pelgrom duidelijk door. Volgens Pelgrom was kunst onlosmakelijk onderdeel van het leven. Kunst moest dan ook op straat. Letterlijk. Dat idee brachten Pelgrom en Waalkens in 1963 in de praktijk met de tentoonstelling *Beelden in Finsterwolde*. Langs de openbare weg stelden zij beeldhouwwerken van tien jonge kunstenaars tentoon. Het was de eerste expositie van moderne kunst in de Nederlandse openbare ruimte. Vier jaar later stond Albert Waalkens mede aan de wieg van de grootste tentoonstelling van beeldende kunst in de openbare ruimte ooit: *Beeld en Route*. Tienduizenden kunstliefhebbers trokken over een tachtig kilometer lange route in Oost-Groningen langs tweehonderd beelden van 63 kunstenaars.

Het idee dat de kunst de straat op moest, buiten de muren van galerieën en musea, was in 1968 voor

Waalkens een van de redenen om zijn galerie te sluiten. Daarnaast was hij het beu om toeristische attractie te zijn – want dat waren hij en zijn galerie inmiddels geworden. De laatste tentoonstelling was *Interieur Anoniem* van het Instituut voor Creatief Werk (ICW). Het ICW was een kunstenaarscollectief dat zich rond Karl Pelgrom had gevormd en als commune in Finsterwolde woonde. Het collectief bouwde de ideeën van Pelgrom uit in een reeks tentoonstellingen met de titel *Interieur Anoniem*, onder andere in het Groninger Museum. Hoogtepunt was in 1970 *Groeten uit Finsterwolde*, onderdeel van de tentoonstelling *Binnen en buiten het kader* in het Stedelijk Museum in Amsterdam.

In 1973 heropende Waalkens zijn galerie. Zes jaar later zou hij hem weer sluiten. Ook in deze periode bood hij alle ruimte aan jonge kunstenaars. Maar het was allemaal niet meer zo enerverend als in de jaren zestig. Dat geldt ook voor de periode vanaf 1984, toen hij zijn galerie voor de derde keer opende. Wel bijzonder is de huisvesting in een opvallend galeriewoonhuis, dat in de plaats was gekomen van zijn in 1982 afgebrande boerderij. Samen met zijn tweede vrouw en kunstenaar Corrie de Boer organiseerde Waalkens hier tientallen exposities, concerten en manifestaties.

▲ Herinneringsbord koetekendagen

De laatste keer dat Galerie Waalkens groot in de publiciteit kwam, was in 1997 met de manifestatie *Koetekeningen*. Waalkens had kunstenaars die ooit in zijn galerie hadden geëxposeerd, uitgenodigd om zich in Finsterwolde te laten inspireren door koeien. Zo'n dertig kunstenaars herontdekten het plezier van het werken in en naar de natuur.

Ondanks zijn bescheiden opstelling genoot Waalkens grote waardering in de Nederlandse kunstwereld. Meerdere malen werd hij geëerd met een prijs, zoals in 1967 de Culturele Prijs van de Provincie Groningen (geweigerd), in 1989 de Zilveren Anjer en in 2000 de Benno Premselaprijs. Albert Waalkens overleed op 1 april 2007.

Oldambt schrijft kunstgeschiedenis. In 1969 voerde Albert Waalkens, samen met de Amerikaanse kunstenaar Dennis Oppenheim, het kunstproject *Directed Seeding/Cancelled Crop* uit. Het project trok destijds veel publiciteit en geldt nog altijd als een van de mooiste voorbeelden van Land Art, een toonaangevende kunststroming rond 1970. In *Directed Seeding* zaaide Waalkens een akker in volgens een patroon dat was afgeleid van de route die het graan later zou afleggen naar de silo. Oppenheim gaf instructies vanuit een vliegtuigje.

Enkele maanden later volgde *Cancelled Crop*: Waalkens trok met een dorsmachine een kruis over de akker, ten teken dat het project was voltooid. Het kunstwerk dat Oppenheim van dit project afleidde, bevindt zich in de collectie van enkele gerenommeerde musea in Europa.

▲ *Cancelled Crop* van Dennis Oppenheim

Derk Sibolt Hovinga, dichter van het Oldambt

Oldambtster boerenlaid

*Onder zummerlichte lochten
Mit heur witte wolkenvlochten
Ligt mien gaail korenlaand.*

*Boerderijen, hoge fortien,
Stoan as machtege konsorten
Braidoet in de zunnebraand.*

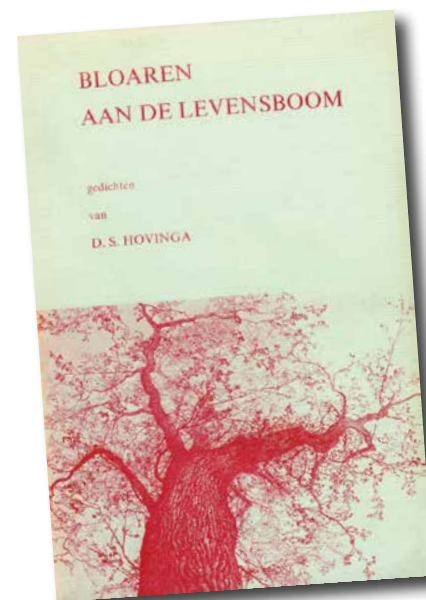
*Grieze, glènne, open wegen
Lopen liek as lichte vegen
Tot aan poort van polderdiek.*

*In dei stille wiede kimmen
Flustern doezend zaachte stemmen:
“Olle ambt doe bist mien riek.”*

D.S. Hovinga
(Uit: Oogst van mien aander laand)

Oldambtster boerenlaid is één van de mooiste en meest kenmerkende gedichten van Derk Sibolt Hovinga. Het gedicht is in Oostwold te lezen op een paneel voor de voormalige woning van deze Oldambtster dichter en boer. Dit paneel werd in 2000 in het kader van de Literatuurroute Oldambt geplaatst. In 1982 verscheen de dichtbundel *Bloaren aan de levensboom*, een samenvatting van Hovinga's lyrisch, religieus, historisch en mythologisch werk. Met het titelgedicht typeert de dichter de inhoud van de bundel. De levensboom is een symbool voor het leven: de niet zichtbare wortels van de levensboom symboliseren het mysterie van het leven; bloaren zijn de levensdagen van een mens. Voor deze bundel en tegelijk voor zijn gehele oeuvre ontving Hovinga in 1983 de Literaire Prijs van de Stichting 't Grunneger Bouk.

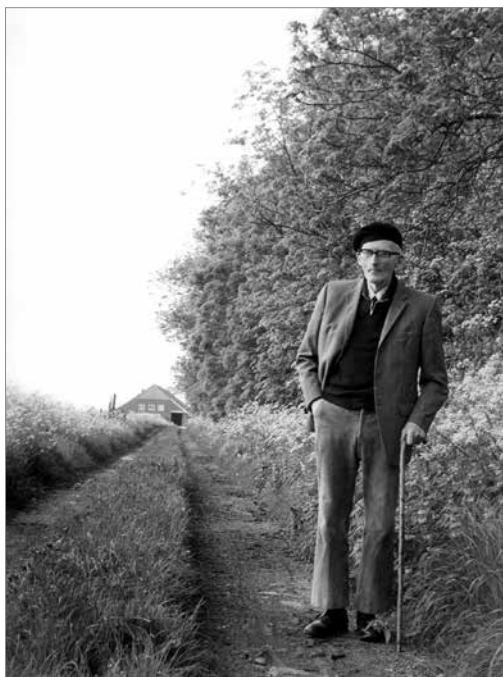
Derk Sibolt Hovinga (1909-1990), geboren in Oostwold, studeerde enkele jaren klassieke talen in Groningen. Tijdens zijn gymnasiumtijd groeide zijn liefde voor de streektaal en zijn gevoel voor dichterlijke schoonheid. Hij werd boer op *t olderliek stee*, maar voelde zich vooral dichter. Zijn sterke liefde voor het Groningerland, de natuur, het boerenleven, met name in het Oldambt, en de geschiedenis van zijn streek resulteerden in de

bundels *Stôrm en Stilte* (1952), *Miemern in twijduustern* (1960) en *Oogst van mien aander laand* (1968). In 1977 verscheen het boek *De Raaize noar Peries van twei Oldambtster boeren deur ain van heur verteld, anno 1939*. Drie jaar later kwam de bundel *Balloaden, Mythen, overlevers, gedichten en laiden van 't kustvolk* uit, waarbij hij blijk geeft van zijn kennis van de Germaanse mythologie en de daarbij behorende symbolen. Hovinga rondde zijn literaire werk af met de bundel *Onder de regenboog* (1987), gedichten over Oost-Friesland, het Oldambt,

het Wad, de natuur en het aalmysterie. In 1998 verscheen postuum de bundel *Laiden van 't Oldambt* en *'t olle Loug*, uitgegeven door het D.S. Hovingafonds.

Omstreeks het midden van de 19^e eeuw verschenen voor het eerst literaire uitingen in het Oldambtsters.

▲ D.S. Hovinga

Het belangrijkste werk uit die tijd is *De Golden Kette, 'n Grönneger dörpsverhaal* (1875), van Wiepke van Palmar. Andere twintigste-eeuwse schrijvers die, naast Derk Sibolt Hovinga, in het Oldambtsters publiceerden, zijn: Jelte Dijkstra, Jan Kornelius Harms, Berend Abraham Koning, Hein Leemhuis, Saul van Messel en Simon van Wattum.

Het Oldambtsters is een variant van het Gronings. Het wordt gesproken in Fivelgo ten zuiden van het Damsterdiep, het Oldambt, het Reiderland en het noordelijke deel van de gemeente Bellingwedde. Het Oldambtsters onderscheidt zich van het Noorden West-Gronings door het veelvuldig gebruik van -e aan het eind van een woord, zoals beune, deure, katte, klokke, klompe, kraante, laampe, pette, plaanke, poale, putte, riege, sege, stroate.

Van het Veenkoloniaals onderscheidt het zich door het gebruik van -oe (hoes, oet) tegenover -uu (huus, uut) en van de verkleiningsuitgang -ke (hoeske, kopke) tegenover -ie (husie, koppie). Verder worden de Oldambtster uitgangen -t(t)e en p(p)e in de Veenkoloniën verzacht tot d(d)e en b(b)e: kraante, katte, strepe, poppe tegenover kraande, kadde, strebe, pobbe.

Het dialect van Winschoten en directe omgeving is doorspekt met woorden en uitdrukkingen die afkomstig zijn uit het Jiddisch, de taal van de grote Joodse gemeenschap die Winschoten en omliggende plaatsen tot 1942 bevolkte. Enkele voorbeelden van uit het Jiddisch afkomstige woorden die nog steeds in het Winschoter dialect worden gebruikt:

miesgaster = gemene kerel;
keiltje = borreltje;
koten = jongen;
snokkel = vreemde figuur;
reivel = geluk;
sjakkelbaais = kroeg;
ofpeigerd = doodgegaan;
plaaï = dronken;
poosje = cent;
oetsen = foppen, beetnemen;
poter = weg, kwijt;
ol bogerd = oude man;
sjalief = goedaardige sukkel.

Eigen budget start van popscene

De *roaring sixties* gaan niet aan Oost-Groningen voorbij. De Blauwe Zaal van hotel Dommering, jongerencentrum Stone Free in molen Berg, disco 't Zoldertje aan de Hoogklei, discotheek Cartouche in Dommering, disco Bruser aan de Langestraat en 't Pleintje, allemaal roaring in Winschoten. Dan waren er nog The Corner in Scheemda, Bolhuis in Oostwold, de Nieuwenschanker Euroclub en later ook 't Schienvat van Finsterwolde. Samen leveren ze het bewijs dat popmuziek een aparte muziekcultuur voor jongeren creëert.

Eigenlijk wordt de basis van de popscene in de loop van de jaren vijftig gelegd. Jongeren beschikken voor het eerst in de geschiedenis over een eigen besteedbaar budget. Dat gaat op aan bromfietsen, nylons, sigaretten, snacks, kleding en grammofoonplaten (45 toeren singles). De opkomst van (zee-)zenders vergroot de interesse in populaire muziek. De enorme populariteit van The Beatles doet de rest. Bandjes schieten als paddenstoelen uit de grond, de verkoop van muziekinstrumenten stijgt naar ongekende hoogte. De Blauwe Zaal van Dommering is vooral op zondagmiddag *the place to be*. Het Noorder Ballroomorkest, Plus Fours en Scarlet Pimpernels maken plaats voor beat, rock 'n roll en blues. Wekelijks maakt een band van naam en faam

▲ *Nicky and the Jesters*

zijn opwachting om de Oost-Groninger jongeren te vermaken. Ook bands uit de regio zijn op het podium te bewonderen. De Pekelder Ro-d-ys worden door zaaleigenaar Bé Dommering als huisorkest beschouwd. De echte doorbraak volgt als Winschoter Wim Zomer, student aan de toneelschool in Arnhem, als manager optreedt. Hits als *Take her home* en *Just Fancy* bereiken de status van klassieker. Ook

Nicky and the Jesters (met zanger Eppe Bodde) treden regelmatig op in de Blauwe Zaal. Dommering wordt door een aantal jongeren als te commercieel beschouwd. Initiatiefnemers Dick Visser en Koos van Dijk richten daarom in molen Berg het jongerencentrum Stone Free, afgeleid van het gelijknamige nummer van Jimi Hendrix, in. Visboer en cultheld Bollic Sikkema mag Stone Free, dat al gauw eigentijdse

popbands ruimte geeft, openen. Short Purse, Home Flight Selection en The Movees ontplooiën zich. Stone Free staat voor *easy going*, relaxen, discussiëren over de lokale politiek, hapje en drankje en... De reputatie van drugshol is de politiek een doorn in het oog, waardoor het centrum op slot gaat.

▲ De opening van Stone Free

New Adventures op Pinkpop. Het trio New Adventures, gevormd door Peter Bootsman, Harry de Winter en Henk Torpedo, is al sinds 1979 actief in de popscene. Het Winschoter drietal vestigt de aandacht op zich van George Kooymans (Golden Earring), die het debuutalbum produceert. Met de cover Come on van Chuck Berry haalt de groep niet alleen een vette hit binnen, ook de muziekbladen ontdekken de New Adventures. In de zomer van 1981

Een nieuw fenomeen dient zich aan in de tweede helft van de jaren zestig: de discotheek. In het na de brand gespaard gebleven deel van Dommering begint Cartouche. Daar zweept discjockey Koos van Dijk de bezoekers op. 't Zoldertje en Bruser trekken hun eigen discopubliek, dat ook terecht kan in de dorpen in de omgeving. Wedderveer had Triton, Oude Pekela Kip en Scheemda Panman. In 1971 legt een nieuwe brand bij Dommering ook Cartouche in de as. Na een kort uitstapje naar Barrage in Veendam opent Koos van Dijk aan de Venne eetcafé 't Pleintje, dat zich meteen manifesteert als ontmoetingsplek voor jongeren die *anders* zijn dan de bezoekers van discotheken als Royal Club, Just Fancy, van ex-Ro-d-y muzikant Joop Hulsebos, en – later – Night Fever aan het Marktplein.

staat het drietal op Pinkpop, met onder meer U2 en Ian Dury. New Adventures raakt daarna enigszins aan het kwakkelen. Dan weer wordt de band ontbonden, dan weer is er een reünie, gevolgd door een nieuwe start. Sinds 2003 is New Adventures weer regelmatig op de podia te bewonderen.

't Pleintje is het vertrekpunt van rock 'n roll-junkie Herman Brood, die in 1976 door Koos van Dijk naar Winschoten is gehaald en aan zijn hand zijn grootste successen beleeft. 't Pleintje, inmiddels gesloten, ontbreekt niet in de door Jean van de Velde geregisseerde speelfilm Wild Romance over het wel en wee van Brood.